

ISSN 2415-8453

Західноукраїнський національний університет

**Український журнал
прикладної економіки**

**Ukrainian Journal of
Applied Economics**

**Том 6. № 1.
Volume 6. № 1.**

**Тернопіль
2021**

Головний редактор

ЯЗЛЮК Борис Олександрович, доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри економічної експертизи та
землепорядкування Західноукраїнського національного університету (Україна)

Заступник головного редактора

БУТОВ Андрій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної експертизи та
землепорядкування Західноукраїнського національного університету (Україна)

Редакційна колегія:

АБУСЕЛИДЗЕ Георгій, доктор економічних наук, професор, керівник департаменту фінансів, банківської справи і
страхування, Батумський Державний Університет Імені Шота Руставелі (Грузія);

БЛИЗНЮК Тетяна Павлівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та бізнесу
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (Україна);

ГОРСЬКА Єлена, доктор економічних наук, почесний доктор, професор, декан факультету економіки та
менеджменту Словацького аграрного університету в м. Нітра (Словаччина);

ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ Олександр Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки
та економічної теорії Західноукраїнського національного університету (Україна);

ДУБРОВІНА Надія Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів Вищої школи
економіки і менеджменту суспільного управління в Братиславі (Словаччина);

ЄРМОЛЕНКО Олексій Анатолійович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та соціальних
наук Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (Україна);

КОЛУПАСВА Ірина Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою Харківського національного університету радіоелектроніки (Україна);

КРАСНОНОСОВА Олена Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу
проблем розвитку регіональної економіки Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН
України (Україна);

ЛАГОДІЄНКО Володимир Вікторович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу,
підприємництва і торгівлі Одеської національної академії харчових технологій (Україна);

МАНДИЧ Олександра Валеріївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та
медіакомунікацій Харківського національного технічного університету сільського господарства
імені Петра Василенка (Україна);

НАКІСЬКО Олександр Вікторович, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та аудиту Харківського
національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Україна);

ОРЕЛ Володимир Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри організації виробництва,
бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені
Петра Василенка (Україна);

РЕЗНИК Надія Петрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту
ім. проф. Й. С. Завадського Національного університету біоресурсів і природокористування України (Україна);

РУДЕНКО Сергій Валентинович, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та аудиту Харківського
національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Україна);

СКУПСЬКИЙ Руслан Миколайович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва,
управління та адміністрування Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини ВНЗ «Відкритий
міжнародний університет розвитку людини «Україна» (Україна);

SANDEEP Kumar Gupta, PhD (B.H.U.), Professor; School of Education, Sharda University, Greater Noida, India

Відповідальний секретар

БУТОВ Андрій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної експертизи та
землепорядкування Західноукраїнського національного університету (Україна)

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен,
географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску
посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: <http://ujae.org.ua/>

<http://www.nbu.gov.ua/>

<http://www.library.tneu.edu.ua/>

ISSN 2415-8453

© Західноукраїнський національний університет, 2021

© «Український журнал прикладної економіки», 2021

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 21919-11819Р від 22.01.2016 року.

Ukrainian Journal of Applied Economics

Vol. 6. № 1.

2021 year

It's recommended for publication by West Ukrainian National University Academic Council

Protocol № 7, 24 of February, 2021

It's recommended by the Academic Council of Ternopil National Economic University for distribution via the Internet, Protocol № 5, 23 of March, 2016

Scientific journal

Founder and Publisher:

West Ukrainian National University

(according to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 25.08.2020 № 1077 on renaming Ternopil National Economic University)

It comes out four times per year

It's established in January 2016

The scientific journal «Ukrainian Journal of Applied Economics» is included in the list of printed scientific professional publications of category «B» in the field of economic sciences by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 28.12.2019 № 1643.

The scientific journal is indexed in international catalogues and scientometric databases:

Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor, InfoBase

Ukrainian Journal of Applied Economics. – 2021. – Vol. 6. – № 1.

Chief Editor

YAZLYUK Borys, Doctor of Economics, Professor, Acting Head of the Department of Economic Expertise and Land Management, West Ukrainian National University (Ukraine)

Deputy Editor

BUTOV Andrii, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Expertise and Land Management, West Ukrainian National University (Ukraine)

Editorial Board:

ABUSELIDZE George, Doctor of Economics, Professor, Head of Finance, Banking and Insurance Department, Batumi Shota Rustaveli State University (Georgia);

BLYZNYUK Tetyana, Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Management and Business Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Ukraine);

DLUHOPOLSKYI Oleksandr, Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Economics and Economic Theory, West Ukrainian National University (Ukraine);

DUBROVINA Nadiya, PhD In Economics, Associate Professor of Department of Economics and Finance, School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava (Slovakia);

HORSKA Elena, Doctor of Economics, Dr.h.c. Professor dr. Ing. Dean of The Faculty of Economics and Management, Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovakia);

YERMOLENKO Oleksii, PhD In Economics, Associate Professor, Associate Professor of Economics and Social Sciences Department in Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Ukraine);

KOLUPAIEVA Irina, Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Economic Cybernetics and Management of Economic Security, Kharkiv National University of Radio Electronics (Ukraine);

KRASNONOSOVA Olena, PhD in Economics, Associate Professor, Senior Researcher, Regional Economic Development Department, Research Centre for Industrial Development Problems, NAS of Ukraine (Ukraine);

LAGODIENKO Volodymyr, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Marketing, Business and Trade, Odessa National Academy of Food Technologies (Ukraine);

MANDYCH Oleksandra, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Marketing and Media Communications, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine);

NAKISKO Oleksandr, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine);

OREL Volodymyr, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Organization of Production, Business and Management, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine);

REZNIK Nadiia, Doctor of Economics, Professor, Professor of The Department of Management named after Professor Josyp S. Zavadskiy, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine);

RUDENKO Serhii, PhD In Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine);

SANDEEP Kumar Gupta, PhD (B.H.U.), Professor; School of Education, Sharda University, Greater Noida, India;

SKUPSKYI Ruslan, Doctor of Economics, Professor, Head of The Department of Entrepreneurship, Management and Administration of Mykolayiv Inter-Regional Institute of Human Development of the Higher Education Establishment «Open International University of Human Development «Ukraine» (Ukraine)

Executive Secretary

BUTOV Andrii, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Expertise and Land Management, West Ukrainian National University (Ukraine)

Issue materials are printed in the original language.

The editorial board does not always agree with the author. The authors of the publications are responsible for the accuracy of the facts, proper names, geographical names, citations, figures and other information.

According to the Copyright Law, references to authors and publications are required when using the scientific ideas and materials in this publication. Reprints and translations are permitted only with the consent of the author and the editor.

URL: <http://ujae.org.ua/>
<http://www.nbu.gov.ua/>
<http://www.library.tneu.edu.ua/>

ISSN 2415-8453

© West Ukrainian National University, 2021

© «Ukrainian Journal of Applied Economics», 2021

*Certificate of state registration of the print media
KB № 21919-11819P of 22.01.2016.*

Володимир Іванович ЗАХАРЧЕНКО

доктор економічних наук, професор, професор кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0003-3645-2597
E-mail: zakharchenkovn@i.ua

**ЕТАПИ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ**

Захарченко, В. І. Етапи та інституційні засади розвитку грошово-кредитної системи України / Володимир Іванович Захарченко // Український журнал прикладної економіки. – 2021. – Том 6. – № 1. – С. 109 – 117. – ISSN 2415 – 8453.

Анотація

Метою статті є виокремлення і дослідження етапів розвитку грошово-кредитної системи (ГКС) незалежної України в аспекті достатності й трансформації її інституційного забезпечення. Виокремлено шість етапів в розвитку ГКС України. Підкреслено, що на першому етапі (1991–1995 рр.) проблеми становлення ГКС України були пов'язані з переходом до ринкових відносин, законодавчим забезпеченням і формуванням базових інституцій – Національного банку України, комерційних банків, інших установ. Зусилля НБУ в цей період були спрямовані на запровадження національної валюти, однак цьому серйозно заважала значна монетизація бюджетних витрат, яка викликала гіперінфляцію. Показано, що другий етап (1996–1998 рр.) розпочався із введення національної грошової одиниці (гривні). Згодом було зміцнено валютний і фондовий ринки, що викликало позитивну динаміку макроекономічних показників, яку, однак, «похитнула» світова фінансова криза 1998 р. Відмічено, що на третьому етапі (1999–2008 рр.) важливу роль у стабілізації й розбудові ГКС країни відіграло прийняття закону «Про Національний банк України». В ньому було чітко виписані функції НБУ та завдання з розбудови вторинного ринку цінних паперів та кредитування економіки, реалізації яких завадила світова фінансова криза 2008 р. Показано, що на четвертому етапі (2009–2014 рр.) ГКС України порівняно швидко пододала негативні наслідки світової кризи, але зазнала чергового удару в результаті російсько-української війни, яка розпочалася у 2014 р. Через різке зниження валютного курсу відбулося обвальне падіння заощаджень населення, погіршилися показники функціонування банківської системи і національної економіки загалом. Зауважено, що на п'ятому етапі (2015–2019 рр.) для подолання наслідків фінансової дестабілізації воєнного періоду була реалізована заходи із запровадження інфляційного таргетування, скасування частини обмежень на валютному ринку, стрес-тестування і «очищення» банківської системи. Шостий етап (з 2020 р.) виокремлено із врахуванням настання чергової світової фінансової кризи, прискореної пандемією коронавірусу.

Ключові слова: грошово-кредитна система України, інститути, законодавче забезпечення, Національний банк України, комерційні банки, етапи розвитку.

STAGES AND INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE MONETARY SYSTEM OF UKRAINE

Abstract

The purpose of the article is to highlight and study the stages of development of the monetary-credit system (MCS) of independent Ukraine in the aspect of the sufficiency and transformation of its institutional support. There are six stages in the development of the MCS of Ukraine. It is emphasized that at the first stage (1991-1995 years) the problems of the formation of the MCS of Ukraine were associated with the transition to market relations, legislative support and the formation of basic institutions – the National Bank of Ukraine, commercial banks, and other institutions. The NBU's efforts during this period were aimed at introducing the national currency, but this was seriously hampered by the large monetization of budget spending, which caused hyperinflation. It is shown that the second stage (1996-1998 years) began with the introduction of the national currency (hryvnia). Subsequently, the foreign exchange and stock markets were strengthened, which caused a positive dynamics in macroeconomic indicators, which, however, was "shaken" by the world financial crisis of 1998. It is noted that at the third stage (1999-2008 years) an important role in the stabilization and development of the country's MCS played adoption of the law "On the National Bank of Ukraine". It clearly outlined the functions of the NBU and the tasks for the development of the secondary securities market and lending to the economy, the implementation of which was prevented by the global financial crisis of 2008. It is shown that at the fourth stage (2009-2014 years) the State Civil Service of Ukraine relatively quickly overcame the negative consequences of the global crisis, but suffered another blow as a result of the Russian-Ukrainian war, which began in 2014. Due to a sharp drop in the exchange rate, there was a landslide drop in household savings, the performance of the banking system and the national economy as a whole worsened. It was noticed that at the fifth stage (2015-2019 years) in order to overcome the consequences of the financial destabilization of the war period, measures were taken to introduce inflation targeting, remove some of the restrictions on the foreign exchange market, stress testing and "cleanse" the banking system. The sixth stage (from 2020) is highlighted taking into account the onset of the next global financial crisis, accelerated by the coronavirus pandemic.

Key words: *monetary system of Ukraine, institutions, legislative support, National Bank of Ukraine, commercial banks, stages of development.*

JEL classification: E42; E52

Вступ

Становлення сучасної грошово-кредитної системи України розпочалося ще в часи існування СРСР, але в основному вона сформувалася вже в період незалежності. І оскільки її основу спочатку складала частина союзної грошово-кредитної системи та ще й планового типу, то в умовах ринкової трансформації економіки України на кожному із етапів свого розвитку вона потребувала специфічного інституційного забезпечення – через прийняття законодавчих актів та створення необхідних інституцій – Національного банку України (НБУ), Банкотно-монетного двору НБУ, комерційних банків, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) та ін. Це дозволяло у кращий або гірший спосіб вирішувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми. З'ясування ж адекватності інституційного забезпечення на кожному із етапів розвитку грошово-кредитної системи України дозволяє простежити генезу основних її проблем,

наприклад щодо стійкості національної валюти, та намітити шляхи їх вирішення із врахуванням історичного досвіду.

Питання етапності розвитку грошово-кредитної системи України та її інституційного забезпечення на кожному із етапів вивчали такі вчені, як С. Арутюнян [1], О. Барановський та ін. [9], М. Безнощенко [2], Н. Гребеник [3], К. Далгич [6], О. Дзюблук та ін. [5], І. Д'яконова [7], Г. Карчева [8], І. Сало [10], І. Скоморович [11] та ін. Однак у їх дослідженнях не простежується єдиної думки щодо етапів розвитку грошово-кредитної системи України та достатності інституційного забезпечення на кожному із них, що потребує додаткових досліджень.

Мета та завдання статті

Метою статті є виокремлення і дослідження етапів у розвитку грошово-кредитної системи України в аспекті достатності інституційного забезпечення для її розвитку у конкретний період і в перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження

Тісно пов'язані між собою грошові й кредитні інститути та інституції формують *грошово-кредитну систему* України, яка, відповідно, складається з двох підсистем (систем) – грошової та кредитної. *Грошова система* України – це встановлена державою форма організації грошового обігу, що сформувалася історично і закріплена в законодавчому порядку. *Кредитна система* України – це сукупність кредитних відносин у ній та інститутів, які реалізують ці відносини. «Несучої конструкцією» грошово-кредитної системи України є її *банківська система*, яка має два рівні – вищий, що представлений центральним (емісійним) банком (НБУ), та нижчий, який складають державні й комерційні банки (інвестиційні, іпотечні, ощадні й ін.) та небанківські фінансові установи (пенсійні фонди, кредитні спілки й ін.).

Перший етап (1991–1995 рр.) становлення грошово-кредитної системи незалежної України був ускладнений переходом до ринкових відносин і формуванням її із частини грошово-кредитної системи колишнього СРСР. Важливим кроком у її становленні стало утворення у 1991 р. НБУ, який, однак, не мав на перших порах структури, необхідної для центрального банку. Але його створення пришвидшило процес формування банківської системи України. Оскільки в той час для її формування не було необхідної законодавчої бази, то здебільшого використовувалися нормативно-правові документи колишнього Держбанку СРСР. Але вже 11 травня 1992 р. Комісія з питань планування бюджету, фінансів і цін Верховної Ради України схвалила Основні напрями діяльності НБУ на період до запровадження національної валюти, що суттєво прискорило процес розробки й затвердження необхідних документів [3, с. 14].

Зрозуміло, що у перші місяці незалежності Україна не мала та й не могла мати власної валюти, хоча вже у 1991 р. Луганський верстатобудівний завод як тимчасовий монетний двір здійснював карбування роздрібних монет. Через те, що потужності з виготовлення банкнот на той час в Україні були відсутні, перші банкноти національної валюти номінальною вартістю 1, 2, 5, 10 і 20 гривень були віддруковані в 1992 р. канадською компанією «Канадіен Банкнот Компані». Однак спочатку (10 січня 1992 р.) в обіг було введено тимчасову валюту – український карбованець (купон). Далі передбачалося встановити його офіційний курс щодо російського рубля, але цього не сталося, тому що вже з 1 липня 1992 р. Росія в односторонньому порядку запровадила нову систему взаєморозрахунків у рубльовій зоні – взаємні платежі через кореспондентські рахунки в центробанку РФ. Відтак рублі, що оберталися в різних країнах СНД, стали неоднозначними за своїм вартісним змістом і це запустило процес розпаду рубльової зони.

При цьому в перехідній грошовій системі склалася несприятлива для України ситуація: валютний курс купона в процесі його використання у готівковому та

безготівковому обігу роздвоївся. Внаслідок цього з'явилася можливість здійснення масових фінансових спекуляцій, пов'язаних з переведенням грошей з однієї форми обігу в іншу, а також переведення безготівкових капіталів з України до Росії. Тільки у III кварталі 1992 р. такі переведення склали 447 млрд. крб. Через що запровадження купуно-карбованця в сферу безготівкового обігу було запроваджено тільки з 12 листопада 1992 р., стався підриг конкурентних переваг економіки України щодо економіки Росії, які вона мала до цього. А єдиним законним засобом платежу на території України український карбованець став, згідно Указу Президента України від 7 листопада 1992 р., тільки з 16 листопада ц. р. [4]. Звичайно, це мало важливе значення для створення в Україні власної грошово-кредитної системи, фондового і валютного ринків, механізму міждержавних розрахунків та золотовалютних резервів.

Відповідно до постанови Верховної Ради України від 5 березня 1992 р. № 2165-XII НБУ у тому ж році здійснив свою першу кредитну (безготівкову) емісію – шляхом міжбанківського заліку взаємної заборгованості в розмірі 20,0 млрд. крб. Загалом у 1992 р., згідно постанов Верховної Ради України, комерційним банкам було надано кредитів на загальну суму 670 млрд. крб. З них на поповнення обігових коштів державних підприємств та організацій (з їх подальшим віднесенням на внутрішній борг) – 292 млрд. крб., у т. ч. 50 млрд. крб. – для надання кредиту сільськогосподарським підприємствам. У грудні 1992 р., згідно з рішенням Кабінету Міністрів України (постанов КМУ від 5 грудня 1992 р. № 679 та № 682), уперше були надані емісійні кредити Міністерству фінансів України – для фінансування витрат сільського господарства та вугільної промисловості на загальну суму 329,7 млрд. крб. Причому практика із надання уряду безготівкових емісійних кредитів була продовжена і в 1993 р. [3, с. 14-15]. Кредити уряду, які надавалися безоплатно, становили на 1 січня 1994 р. 141,5 трлн. крб. або 85,9% в загальному обсягу випуску платіжних засобів [5, с. 61].

Такий механізм кредитування економіки був пов'язаний з тим, що все ще великим залишався монопольний державний сектор. У ньому широко практикувалося пільгове кредитування насамперед експортоорієнтованих галузей і підприємств, а також бюджетного дефіциту й програм уряду, що, звичайно, розкручувало маховик інфляції. У 1993 р. вона досягла стадії гіперінфляції (10255%) з такими її негативними наслідками, як девальвація, криза неплатежів, скорочення обсягів інвестицій і виробництва, різке падіння життєвого рівня населення [3, с. 15]. Немає сумніву, що доведення ситуації на грошовому ринку України до стадії гіперінфляції було справою аферистів в мантиї державників, бо об'єктивних підстав для цього не було. При падінні ВВП у 2 рази інфляція могла скласти максимум 100 %, але аж ніяк не 10 тисяч. Це було зроблено спеціально, для приватизації об'єктів державної власності за «фантики», а точніше – їх «прихватування» (за влучним терміном В'ячеслава Чорновола).

Через гіперінфляцію введення в обіг постійної грошової одиниці (гривні) було відкладено на декілька років. Її введення в той період потребувало використання не кейнсіанських, а монетаристських інструментів регулювання грошового обігу. Це й було відмічено в Основних напрямках грошово-кредитної політики, які НБУ вперше розробив у 1993 р. Вони передбачали введення режиму фіксованого валютного курсу. Були також визначені основні функції валютного ринку і роль НБУ в економіці загалом. Йому надавалося монопольне право на емісію гривні на банкнотній фабриці, яка була відкрита в Києві у березні 1994 р. Оскільки на той час посилювалися тенденції падіння виробництва, то у 1995 р. НБУ відзначився відмовою від кредитування уряду на пільгових умовах (від прямого фінансування дефіциту держбюджету за рахунок сеньйоражу), що розширювало його можливості щодо рефінансування комерційних банків та нарощування обсягів кредитування економіки – через кредитні аукціони та редисконтування векселів (купівлі їх у комерційних банків до настання строків платежу) [11, с. 254].

Таким чином було покладено початок стабілізації цін: індекс споживчих цін знизився до 181,7%.

Посилення процесів доларизації та тінізації економіки призвело до того, що 1 липня 1995 р. було прийнято рішення про заборону використання на території України іноземної валюти як засобу платежу.

Того ж року був зроблений вагомий крок і до розбудови ринку цінних паперів (у вересні була прийнята «Концепція функціонування та розвитку фондового ринку України»), а бюджетний дефіцит почали фінансувати за рахунок облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП).

Усе це створило сприятливі передумови для введення національної грошової одиниці – гривні.

Другий етап (1996–1998 рр.) розпочався із проведення грошової реформи, що передбачала введення протягом 2–16 вересня 1996 р. гривні. На 2 вересня ц. р. офіційний курс гривні складав 1,76 грн. за долар США.

Введення гривні сприяло тому, що уже в 1996 р. намітилася позитивна динаміка ключових макроекономічних показників – реального внутрішнього валового продукту (ВВП), заробітної плати (меншою мірою), темпів зростання інфляції та грошової маси (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка макроекономічних показників України (1995-1997 рр.), %

Станом на 1 січня	Показник			
	реальний внутрішній валовий продукт (до попереднього року)	реальна заробітна плата (до попереднього року)	індекс інфляції	грошова маса (до попереднього року)
1995	77,1	85,4	500,7	667,2
1996	87,8	128,1	281,7	215,5
1997	90,0	86,2	139,7	135,1

Джерело: складено за даними [7, с. 15].

Введення в обіг національної валюти гривні також дозволило НБУ розширити використання такого фінансового інструменту, як державні цінні папери. Всього за 1996–1999 рр. Він використав для купівлі державних цінних паперів 14,5 млрд. грн. [3, с. 16]. Це загалом створило сприятливі умови для розбудови фондового ринку. Відтак, у 1996 р. була заснована Перша Фондова Торгова Система (ПФТС), яка стала одним із найбільших організаторів торгів цінними паперами в Україні. До речі, *Індекс ПФТС* з 1997 року є офіційним індексом України в S&P Emerging Markets.

У 1997 р. устаткування монетного двору з Луганська було перевезено до Києва і це сприяло облаштуванню монетної справи у столиці України.

Після проведення грошової реформи в Україні спостерігалось деяке пом'якшення грошово-кредитної політики, але це надто не послабило національну валюту. Її суттєво «похитнула» лише світова фінансова криза 1998 р., наслідком якої стало зниження курсу гривні до долара США в 1998–1999 рр. майже вдвічі.

У відповідь на це з метою захисту прав та законних інтересів вкладників банків Указом Президента України «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків» від 10.09.1998 № 996/98 був заснований Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Указом було встановлено, що в разі недоступності вкладу в комерційному банку фізичній особі гарантується відшкодування за вкладом, включаючи відсотки, у розмірі вкладу, але не більше 500 грн. Надалі адміністративна рада ФГВФО збільшувала розмір граничної суми відшкодування коштів за вкладами 11 разів. Нині граничний розмір відшкодування коштів за вкладами складає 200 000 грн.

Девальвація гривні і формування значної частки активів комерційних банків із державних цінних паперів призвели до того, що їх капітал знецінився орієнтовно на 1 млрд. дол. США або на 46,1 %. І в майбутньому це поставило їх перед необхідністю дивесифікації портфеля активів [7, с. 17].

На третьому етапі (1999–2008 рр.) важливу роль у стабілізації й розбудові грошово-кредитної системи відіграв Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV, особливо щодо підтримання стабільності національної грошової одиниці. В цьому відношенні важливе значення мало те, що в ст. 4 визнано економічну самостійність НБУ і те, що він не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади та комерційних банків. Розбудові грошово-кредитної системи сприяло також прийняття законів «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III та «Про фінансові послуги і державне регулювання ринку фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III.

У цей період НБУ як регулятор грошово-кредитної системи поставив перед собою такі завдання та пріоритети щодо її розвитку [2, с. 226-227]:

- перехід до режиму прямого таргетування інфляції;
- підтримання стабільності валютного курсу;
- перехід до повної конвертованості національної валюти;
- активізація первинного та вторинного ринку цінних паперів (на основі нової програми розвитку фондового ринку від 2000 р.);
- підтримка економічного зростання.

На жаль, не всі заплановані завдання вдалося вирішити. Хоча ВВП України у 2000–2007 рр. зростав у середньому на 7,4 % в рік, НБУ й далі продовжував фіксувати валютний курс. Крім того, він не перейшов до політики таргетування інфляції, тоді як в «Основних засадах грошово-кредитної політики на 2002 рік» і зазначив необхідність переходу до неї. До речі, саме в 2004–2007 рр., коли рівень інфляції був помірним і відносно стабільним, для цього були всі необхідні передумови. Однак світова фінансова криза 2008 р. призвела до того, що таргетування інфляції (у її класичному розумінні) на деякий час довелося відкласти.

Загалом же цей період був найбільш успішним в розбудові національної грошово-кредитної системи. Свідченням цього стало [1, с. 21-22]:

- формування дворівневої банківської системи;
- удосконалення системи нагляду за комерційними банками;
- подолання платіжної кризи і збільшення коефіцієнта гривневої монетизації;
- стабілізація валютного курсу і забезпечення низьких темпів інфляції;
- стійке зростання валютних резервів НБУ;
- утворення акціонерного капіталу найбільших підприємств, запуск роботи десяти фондових бірж та капіталізація фондового ринку;
- зростання іпотечного і кредитного інвестування;
- підвищення реальних доходів сектора домашніх господарств та трансформація заощаджень населення в інвестиції, що сприяло стійкому зростанню ВВП.

Однак внутрішні протиріччя грошово-кредитної політики, слабкість економічної політики соціального попиту та, щонайбільше, світова фінансово-економічна криза призвели до того, що уже з вересня 2008 р. грошово-кредитна система України проявила «вузькі місця» у сфері регулювання грошово-кредитних відносин, зокрема щодо [2, с. 227-228]:

- занадто жорсткої прив'язки гривні до долара із поступовою ревальвацією, що лобювалася імпортерами. Внаслідок цього дефіцит торговельного балансу досягнув у 2008 р. 16,1 млрд дол., або понад 8 % від ВВП;

- дозволу на видачу населенню валютних кредитів, який призвів до значного посилення фактору валютних ризиків для населення, оскільки фіксація валютного курсу в умовах дефіциту платіжного балансу, вищого ніж у США рівня інфляції та нижчого рівня продуктивності праці, призвела до диспропорцій реального і фінансового секторів («фінансових бульбашок»), що під час кризи проявилось повною мірою;

- політики дезінформування населення про реальне співвідношення гривні та долара. Нав'язування тези про недооціненість гривні, згідно з індексом «Біг-Мака».

У результаті, коли в Україні почалася неминуча корекція валютного курсу, гривня зазнала однієї з найбільших девальвацій у світі, за 2008 р. – з 4,85 до понад 8 грн. за 1 дол. США, або більше ніж на 60 %. Наслідками девальвації гривні стали:

- паніка на валютному ринку, яка проявилася у масових валютних спекуляціях та зростанні курсу долара до 10 і більше грн.;

- криза неплатежів по валютних кредитах;

- вплив грошей з банківських депозитів, криза ліквідності банків, мораторій на видачу депозитів, рефінансування НБУ, банкрутство банків, неповернення споживчих та іпотечних кредитів, катастрофічне падіння рівня довіри населення до банківської системи;

- обвал фондового ринку (падіння вартості активів до найнижчого рівня, виведення капіталу з ринку),

На *четвертому етапі* (2009–2014 рр.) наслідки кризи 2008 р. фінансово-кредитна система України порівняно швидко пододала; її подальшому розвитку сприяли такі інституційні чинники:

- стабілізація валютного курсу на тлі кредитів МВФ і приватних інвесторів;

- зниження ставки рефінансування НБУ і процентних ставок комерційних банків, зростання доходів від депозитних вкладів населення, часткове відновлення довіри населення до банків;

- відкриття 15 травня 2008 р. Української біржі (центру ліквідності акцій та похідних інструментів в Україні), а також запровадження Інтернет-трейдингу (доступу до торгів на біржі з використанням Інтернету);

- прийняття Концепції розвитку ринку цінних паперів до 2010 року, а починаючи з 2010 року ряду нормативних документів щодо регулювання його діяльності, зокрема «Положення про розкриття інформації емітентами акцій та облігацій підприємств, які знаходяться у лістингу організатора торгівлі»;

- зростання інвестицій у 2012-2013 рр., в т. ч. іноземних портфельних, в основний капітал реального сектора економіки та відновлення висхідного тренду показників ВВП.

Але у черговий «нокдаун» грошово-кредитну систему України послала російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 р. Військові дії в Україні, втрата Криму і частини території Донбасу викликали загострення таких негативних явищ, як:

- падіння заощаджень фізичних і юридичних осіб через різке зниження валютного курсу (у три рази) та погіршення загальних показників функціонування банківської системи і банкрутство багатьох банків;

- швидке зростання частки проблемних активів та підвищення ризиків у діяльності банків;

- нестача коштів у ФГВФО;

- ріст тарифів і цін, банкрутство малого і середнього бізнесу.

Для підвищення інституційної спроможності НБУ, необхідної для подолання кризових явищ у грошово-кредитній системі, наприкінці 2014 р. у ньому було створено Комітет з монетарної політики – консультативний орган у складі Голови НБУ, його заступника, який був покликаний здійснювати загальне керівництво процесами формулювання принципів грошово-кредитної політики та монетарної стабільності, та ряду членів за посадою. Тоді ж було створено й Громадську раду – постійно діючий колегіальний консультативно-дорадчий орган для налагодження ефективної взаємодії НБУ з громадськістю, зокрема для забезпечення стабільності банківської системи, захисту прав та інтересів споживачів банківських послуг та надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у фінансовій сфері [6, с. 159].

На *п'ятому етапі* (2015–2019 рр.) для подолання наслідків фінансової дестабілізації була прийнята постанова НБУ від 18.02.2015 № 541 «Про Основні засади грошово-кредитної політики на 2016-2020 роки». У ній передбачалися, зокрема, такі заходи:

-
- запровадження інфляційного таргетування у 2017 р.;
 - скасування адміністративних обмежень на валютному ринку у 2018 р.;
 - стрес-тестування і «очищення» банківської системи.

Але так і не вирішивши до кінця основні проблеми стабілізації грошово-кредитної системи України, її охопила нова світова фінансова криза, прихід якої передбачався, але яку прискорила пандемія коронавірусу.

Отже, на *шостий етап* (з 2020 р.) розвитку грошово-кредитної системи України перейшла низка проблем, які мають тривалу генезу. Для їх розв'язання Стратегією розвитку фінансового сектору України до 2025 року [12] передбачено підвищення інституційної спроможності системи та реалізацію комплексу заходів із:

- підтримання макрофінансової стабільності;
- лібералізації валютного регулювання;
- запровадження міжнародних підходів до банківського нагляду та регулювання ринків небанківських фінансових послуг;
- підвищення прозорості банківської системи та інституційної спроможності ФГВФО;
- захисту прав інвесторів;
- підвищення фінансової грамотності населення;
- підвищення кредитної активності банків, передусім у кредитуванні реального сектору економіки;
- скорочення частки непрацюючих кредитів;
- посилення конкуренції на ринку фінансових послуг;
- розвитку інфраструктури ринків капіталу та безготівкових операцій.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, в розвитку грошово-кредитної системи незалежної України є всі підстави виділяти шість етапів – на основі таких віх, як: 1) започаткування інституційного становлення цієї системи (з 1991 р.); 2) введення національної грошової одиниці (з 1996 р.); 3) подолання світової фінансової кризи 1998 р. (з 1999 р.); 4) подолання світової фінансової кризи 2008 р. (з 2009 р.); 5) подолання наслідків російсько-української війни, що розпочалася у 2014 р. (з 2015 р.); 6) подолання світової фінансової кризи 2019 р., прискореної пандемією коронавірусу (з 2020 р.). На кожному із етапів, відповідно до завдань і проблем, які належало вирішувати, створювалися необхідні інститути у вигляді офіційних правил (законодавчого забезпечення), неофіційних правил та процедур виконання цих правил і обмежень, а також відповідні інституції.

Для подальшого розвитку грошово-кредитної системи України необхідно вирішити низку проблем, які стоять на цьому шляху. Головними із них є проблеми підтримання стабільності національної валюти та кредитування розвитку реального сектору економіки. Звичайно, для їх вирішення необхідним є удосконалення інституційного забезпечення як грошово-кредитної системи загалом, так і окремих її складових.

Список літератури

1. Арутюнян С.С. Еволюція фінансово-економічної системи України, її етапи та чинники розвитку в Україні. Розвиток фінансового ринку України в умовах європейської інтеграції: проблеми та перспективи: [кол. монографія] / за заг. ред. В.Г. Баранової, О.М. Гончаренко. Харків: «Діса плюс», 2019. С. 21-30.
2. Безнощенко М. Еволюція грошово-кредитної політики України та перспективи переходу на режим таргетування. *Дослідження міжнародної економіки*: зб. наук. пр. Київ: ІСЕМВ НАН України, 2011. № 2 (67). С. 223-234.
3. Гребеник Н.І. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики. Стаття перша. Становлення монетарної політики в незалежній Україні. *Вісник Національного банку України*. 2007. № 5. С. 12-22.

4. Грошові реформи. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2000. URL: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/49-g/740-groshovi-reformi.html>
5. Грошово-кредитна система України в умовах ринкових перетворень в економіці: монографія / за ред. О.В. Дзюблюка. Тернопіль: Карт-Бланш, 2007. 309 с.
6. Далгич К.В. Проблеми, тенденції та напрями вдосконалення інституційного розвитку банківської системи України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2018. Т. 29(68), № 3. С. 158-164.
7. Д'яконова І.І. Історичні аспекти розвитку банківської системи України. *Економіка промисловості*. 2008. № 2. С. 10-18.
8. Карчева Г.Т. Особливості становлення та розвитку банківської системи України. *Економіка і прогнозування*. 2005. № 2. С. 93-102.
9. Розвиток банківської системи України: монографія / О.І. Барановський, В.Г. Барановська, Є.В. Бридун та ін.; ДУ «Ін-т економіки та прогнозування» НАН України. Київ, 2008. 581 с.
10. Сало І.В. Грошова реформа 1996 р. – введення національної валюти України – гривні. *Вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 1. С. 24-31.
11. Скоморович І. І. Еволюція та функціонування грошової системи в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / ЛНУ ім. І. Франка. Львів, 2017. 545 с.
12. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року / Міністерство фінансів України, опубліковано 16 січня 2020 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sectoru_ua.pdf

References

1. Arutiunian, S.S. (2019). *Evolutsiia finansovo-ekonomichnoi systemy Ukrainy, yii etapy ta chynnyky rozvytku v Ukraini*. [Evolution of the financial and economic system of Ukraine, its stages and factors of development in Ukraine] / Baranova V.H. & Honcharenko O.M. *Rozvytok finansovoho rynku Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii: problemy ta perspektyvy* [Development of the financial market of Ukraine in the conditions of European integration: problems and prospects]. Kharkiv: «Disa plus», pp. 21-30.
2. Beznoshchenko, M. (2011). «Evolution of monetary policy of Ukraine and prospects for transition to targeting». *Doslidzhennia mizhnarodnoi ekonomiky*. No. 2 (67), pp. 223-234 [in Ukrainian].
3. Hrebnyk, N.I. (2007). «The main milestones in the formation and conduct of monetary (monetary) policy. Article one. Formation of monetary policy in independent Ukraine». *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*. No. 5, pp. 12-22.
4. Hroshovi reformy (2000). *Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh. T. 1* [Monetary reforms. Economic Encyclopedia: In three volumes. T. 1] / Mochernyi, S.V., ed. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiiia». Available at: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/49-g/740-groshovi-reformi.html>.
5. Dziubliuk, O.V., ed. (2007). *Hroshovo-kredytna systema Ukrainy v umovakh rynkovykh peretvoren v ekonomitsi*. [The monetary system of Ukraine in terms of market transformations in the economy]. Kart-Blansh. Ternopil. Ukraine.
6. Dalhych, K.V. (2018). «Problems, tendencies and directions of improvement of institutional development of the banking system of Ukraine». *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Ekonomika i upravlinnia*, Vol. 29(68), No 3, pp. 158-164.
7. Diakonova, I.I. (2009). «Historical aspects of the development of the banking system of Ukraine». *Ekonomika promyslovosti*. No. 2, pp. 10-18.
8. Karcheva, H.T. (2005). «Features of formation and development of the banking system of Ukraine». *Ekonomika i prohnouzuvannia*. No. 2, pp. 93-102.
9. Baranovskyi, O.I., etc. (2008). *Rozvytok bankivskoi systemy Ukrainy*. [Development of the banking system of Ukraine] / DU «Ін-т економіки та прогнoзування» НАН України. Kyiv. Ukraine.
10. Salo, I.V. (2013). «Monetary reform of 1996 - the introduction of the national currency of Ukraine - the hryvnia». *Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*. No. 1, pp. 24-31.
11. Skomorovych, I. I. (2017). *Evolutsiia ta funktsionuvannia hroshovoi systemy v Ukraini* [Evolution and functioning of the monetary system in Ukraine]. D. Sc. Thesis: 08.00.08. LNU im. I. Franka. Lviv. Ukraine.
12. *Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2025 roku*. [Strategy for the development of the financial sector of Ukraine until 2025]. (2020). / Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine], January 16. Available at: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sectoru_ua.pdf

Стаття надійшла до редакції 15.01.2021 р.